

en tê agapê — 10, 5). Słusznie Allen nazwał koncepcję *agapê* chrystologią miłości.

Jeśli chcemy oprzeć chrześcijańską etykę na pojęciu *agapê*, należy znaleźć model objawiony. Takim modelem objawionym miłości Boga i bliźniego wydaje się być Pierwszy List Janowy, nie przez występowanie tam pojęcia *agapê*, lecz przez umieszczenie go w kontekście życia pierwotnej wspólnoty wierzących, która doświadczała miłości Boga i bliźniego. Jest to nie tylko zapis przeżytego doświadczenia, lecz przede wszystkim przekaz dla nas: *oznajmiamy wam, cośmy ujrzeli i słyszeli, abyście i wy mieli wspólnotę z nami* (1 J 1, 3).

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

Ks. Kazimierz Romaniuk

ZAGADNIENIE PODMIOTU W RZ 7, 7—25

Tekst Rz 7, 7—25, prócz wielu problemów szczegółowych, przedstawia jeden zasadniczy sprowadzający się ostatecznie do pytania: w czym imieniu Paweł tu przemawia, kogo reprezentuje, o kim myśli, kim jest ów człowiek, który prowadził kiedyś życie bez Pawła, a potem — tzn. gdy zjawiło się przykazanie i ożył grzech — umarł? ¹

Dość liczne już dziś próby znalezienia pełnej odpowiedzi na powyższe pytanie dają się zaszerzować do jednej z trzech następujących teorii: A. Teoria psychologiczna, B. Teoria historyczna, C. Teoria teologiczna. We wnioskach końcowych (D), wskażemy na teorię zdaniem naszym najprawdopodobniejszą.

A. TEORIE PSYCHOLOGICZNE

Za najstarszy ze sposobów zinterpretowania sławnego „ja” z Rz 7, 7—25 uważa się cały kompleks teorii psychologicznych. Wszystkie próbują dostrzegać w tym tekście obraz subiektywnych przeżyć Pawła, odbicie pewnego stanu jego duszy.

1. Nieliczni już dziś egzegeci są zdania, że Paweł nawiązuje tu do swojego — a tym samym i do wszystkich żydowskich dzieci, zwłaszcza płci męskiej — przejścia z wieku niepoczytalności prawnej czyli niedojrzałości do wieku pełnego rozeznania i odpowiedzialności wobec Pawła ².

¹ Por. G. Schunack, *Das hermeneutische Problem des Todes. Im Horizont von Römer 5 untersucht*, Tübingen 1967, 104.

² Wyjaśnienie to podają już niektórzy Ojcowie Kościoła (np. Augustyn,

Kiedyś — mówi Paweł, wspominając lata swego dzieciństwa — prowadziłem życie bez Prawa. Tkwiły we mnie, co prawda, skłonności do grzechu (*hamartia*), ale znajdowały się jakby w stanie spoczynku. Ożyły dopiero gdy zjawilo się — to znaczy gdy poczęły mnie obowiązywać — nakazy Prawa³. Teoria ta spotkała się jednak ze zdecydowanym — i chyba słusznym — sprzeciwem wielu⁴ przede wszystkim dlatego, że Paweł nie ma nigdy zwyczaju popierać swoich wywodów teologicznych przykładami zaczerpniętymi z życia dzieci. W tym wypadku zaś — tzn. Rz 7 — dramat człowieka wewnętrznie rozdartego w sposób szczególnie nie odpowiedni dla dziecięcemu okresowi ludzkiego życia. Zresztą prawdziwy Izraelita o żadnym okresie swego życia nie mógł powiedzieć, że znajdowało się ono poza Prawem. Od chwili obrzezania — a to miało miejsce jak wiadomo w pierwszych dniach istnienia nowonarodzonego dziecka — żył Izraelita pod Prawem i jakby mocą Prawa. Wreszcie gdyby Paweł tak właśnie wypowiadał się o swoim życiu z czasów przed nawróceniem, trzeba byłoby przypuszczać, że sam akt nawrócenia był również przygotowany niejako pewnymi wahaniem, wątpliwościami, a tego nie sugeruje ani żaden z Pawłowych tekstów (por. Gal 1, 12—17; 1 Kor 9, 1; 15, 8; 2 Kor 4, 6; Flp 3, 5—8) ani relacja Łukasza o nawróceniu Pawła (por. Dz 9, 1—19; 22, 4—16; 26, 9—18)⁵.

2. Interpretacja psychologiczna przybiera niekiedy jeszcze inną postać. Sądzi się mianowicie, że Paweł pisząc Rz 7, ma na myśli swoje dojrzałe już życie, lecz z okresu pogańskiego, sprzed nawrócenia⁶. Zwrócono uwagę, że o swoim życiu sprzed nawrócenia Paweł pisze całkiem inaczej. Oto kilka przykładów: *Słyszeliście przecież o moim postępowaniu ongiś, gdy jeszcze wyznawałem judaizm, jak z niezwykłą gorliwością zwalczałem Kościół Eoży i usiłowałem go zniszczyć, jak w żarliwości o judaizm przewyższałem wielu moich rówieś-*

Hieronim). Z autorów nowszych, zob. R. Cornely, Rom 365; F. Prat, *Théologie* I, 277; Th. Zahn, *Der Brief des Paulus an die Römer*, Leipzig 1910, 343; A. Deissmann, *Paulus*, Tübingen 1925², 73.

³ Zwolennicy tej interpretacji przypominają niepisane Prawo żydowskie, według którego dziecko w wieku lat pięciu było zdolne do czytania Biblii, w wieku lat dziesięciu mogło zapoznawać się z Miszną, mając lat trzynaście było zobowiązane do przestrzegania przykazań, gdy ukończyło lat piętnaście — mogło czytać Talmud... H. L. Strack, *Die Sprüche der Väter*, Berlin 1888, V, 53—55. Zob. w związku z tym L. Ligier, *Péché d'Adam et péché du monde*, Paris 1951, II, 282.

⁴ „... romantisch — allegorisierende Auslegung...” G. Schunack, dz. cyt. 107; W. G. Kümmel, *Römer 7 und die Bekehrung des Paulus*, Leipzig 1929, 153.

⁵ Por. W. G. Kümmel, *Römer 7 und die Bekehrung des Paulus*, 153.

⁶ Zob. także J. Ch. Hofmann, *Der Brief an die Römer*, 271; W. G. Weiss, *Der Brief an die Römer*, 302; E. Köhl, *Der Brief des Paulus an die Römer*, 244; C. H. Dodd, *The Epistle to the Romans*, 107 n. Podobnie już wcześniej Lipsius. J. Sickenberger, *Der Brief an die Römer* 173.

ników z mego rodu, jak byłem szczególnie wielkim zapaleńcem w zachowywaniu tradycji moich przodków (Gal 1, 13—14); podobnie Flp 3, 6. Poza tym gdyby przyjąć tę interpretację należałoby nadać inne, raczej rzadko spotykane w listach Pawła, znaczenie rzeczownika *nomos*. Określałoby się tym terminem nie Prawo starotestamentalne, lecz wszystkie nakazy Ewangelii.

3. Zdaniem M. Lutra Paweł opisuje tu dramat swego chrześcijańskiego życia⁷. Jest to według Lutra najpełniejsze uzasadnienie tezy, że człowiek do końca życia pozostaje równocześnie sprawiedliwym i grzesznikiem (*simul iustus et peccator*)⁸. Znowu posługując się inną terminologią i rozciągając cokolwiek zakres hipotezy, jej zwolennicy są zdania, że Paweł mówi w Rz 7, 7—25 o człowieku już ochrzczonym i wierzącym⁹.

4. Są wreszcie i tacy, którzy zdają się łączyć razem wszystkie trzy wyliczone dotąd elementy interpretacji psychologicznych i sądzą, że Paweł wyodrębnia w swym życiu trzy okresy: okres niewinności dziecięcej, okres świadomego życia pod Prawem i wreszcie czas już chrześcijańskich zmagania się z grzechem¹⁰.

Chociaż interpretacje psychologiczne na ogół nie spotkały się z uznaniem, to jednak trudno wykluczyć w wypowiedziach Pawła z Rz 7 wszelkie aluzje do jego własnych przeżyć¹¹.

B. INTERPRETACJA HISTORYCZNA

Zwolennicy tej interpretacji sądzą, że w rr. 7 i 8 Paweł przedstawia trzy kolejne okresy historii zbawienia według następującego schematu: 7, 7 i 9a — dzieje narodu izraelskiego przed ogłoszeniem

⁷ Warto jednak zauważyć, że podstawy dla tej interpretacji znajdujemy już u Orygenesa, a potem także u Euzebiusza, Cyryla Aleks., Bazylego, Grzegorza z Nisy, Ambrożego, Hilarego i nade wszystko u Augustyna w jego późniejszych pismach.

⁸ Zob. w związku z tym W. Joest, *Paulus und das lutherische Simul iustus et Peccator*, KeDo 1 (1955) 259—320. Na temat relacji pomiędzy Rz 7, 14nn a formułą Owidiusza: *video meliora proboque deteriora autem sequor* (Metam. VII, 19 nn) zob. B. Snell, *Die Entdeckung des Geistes*, Hamburg 1955³, 51 nn; H. Fränkel, *Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums*, München 1962², 76; E. Bickel, *Homerischer Seelenglaube. Geschichtliche Grundzüge menschlicher Seelenvorstellung*, Leipzig 1926, 72; G. Schunack, *Das hermeneutische Problem des Todes* 110, nota 58. Z autorów późniejszych tezę Lutra najwyraźniej podtrzymują: Th. Zahn i W. Nygren.

⁹ Por. O. Kuss, *Der Römerbrief*, Regensburg 1957, 472.

¹⁰ Por. W. D. Davies, *Paul and Rabbinic Judaism. Some Rabbinic Elements in Pauline Theology*, London 1952, 24.

¹¹ O. Kuss, *Der Römerbrief* 479. Autor ten nie wyklucza również możliwości pewnego przygotowania psychologicznego na przyjęcie chrześcijaństwa.

Prawa; 7, 8—25¹² — pod Prawem Mojżeszowym; 8, 1—39 — pod łaską Chrystusa.

Teoria ta posiada też bardzo wielu zwolenników wśród nowszych egzegetów. Należą do nich A. Jülicher¹³, W. G. Kümmel¹⁴, R. Bultmann¹⁵, E. Fuchs¹⁶, G. Bornkamm¹⁷, H. Braun¹⁸, O. Kuss¹⁹, M. J. Lagrange²⁰, F. J. Leenhardt²¹, O. Michel²².

Niektórzy spośród wymienionych tu autorów podają też racje, rzekomo kierujące Pawłem gdy decydował się na wybór pierwszej osoby w relacjonowaniu tych trzech etapów historii zbawienia. Był to pewien zabieg stylistyczno-literacki, mający na celu ożywienie wywodów²³.

Posługując się inną terminologią zwolennicy tej hipotezy utrzymują, że Paweł mówi w Rz 7, 7—25 o człowieku przed — chrześcijaństwem lub o nienawróconym²⁴, o ludziach którzy żyli przed Chrystusem i bez Chrystusa²⁵, o nieodkupionych itp.²⁶.

Prócz zwolenników teoria powyższa posiada również — rzecz jasna — przeciwników. Oto główne zarzuty.

1°. Byłoby to odosobniony wypadek tak daleko posuniętej identyfikacji apostoła z narodem żydowskim; 2° Apostoł — przy tym założeniu — zdaje się całkowicie abstrahować od faktu swego nawrócenia; 3°. Akcentując tak mocno epokę sprzed nawrócenia tym samym

¹² Por. Diodor z Tarsu, Chryzostom, Cyryl Aleks., Ireneusz, Teodoret, Focjusz, Jan Damasceński, Teofilakt, Pacjan, Pelagiusz, Hieronim.

¹³ *Der Brief an die Römer*, Göttingen 1917, 272.

¹⁴ *Römer 7 und die Bekehrung des Paulus*, Leipzig 1929, 118.

¹⁵ *Römer 7 und die Anthropologie des Paulus* (Festschr. G. Krüger: Imago Dei), Giessen 1932, 53—62.

¹⁶ *Die Freiheit des Glaubens Römer 5—8 ausgelegt*, München 1949.

¹⁷ *Sünde, Gesetz und Tod* (Gesammelte Aufsätze), München 1966, I, 51—69.

¹⁸ *Römer 7, 7—25 und das Selbstverständnis des Qumran — Frommen* (Gesammelte Studien zum Neuen Testament und seinem Umwelt), Tübingen 1962, 102.

¹⁹ *Der Römerbrief 25*.

²⁰ *Épître aux Romains*, Paris 1950⁷, 73.

²¹ *L'Épître de saint Paul aux Romains*, Paris 1959, 104 nn.

²² *Der Brief an die Römer*, Tübingen 1957, 170.

²³ W. G. Kümmel, *Man in the New Testament* (tł. J. J. Vincent), London 1963, 121; podobnie O. Kuss, *Römerbrief* 442. Zacytowane przez Kümmela przykłady stosowania tego stylu także w innych fragmentach listów Pawła (np. Rz 3, 5. 7; 1 Kor 6, 12. 15; 10, 29n; 11, 31n; 1—3. 11; 14, 11. 14; Gal 2, 18) kwestionuje G. Schunack, *Das hermeneutische Problem des Todes*, 111 nn. Autor radzi szukać paraleli dla tekstu Pawła w tzw. Klage — und Dank — Psalmen oraz w niektórych tekstach gnostryckich (por. ss 113—121).

²⁴ „schildert Paulus den vorchristlichen Menschen”, A. Jülicher, *Der Brief an die Römer*, Leipzig 1907, 273.

²⁵ „vor Christus und ohne Christus”. O. Kuss.

²⁶ „der unerlöste Mensch” (R. Bultmann): „noch nicht wiedergeborene Mensch” (O. Bardenhewer).

podsuwałby Paweł myśl, że po nawróceniu sytuacja zmieniła się całkiem radykalnie, że w życiu chrześcijanina nie ma już miejsca na zmagania i walkę. Otóż często występujące u Pawła antytezy: duch — ciało; grzech — łaska, stare — nowe uzasadniają w pełni tezę, że całe życie chrześcijanina jest bojowaniem.

C. INTERPRETACJA TEOLOGICZNA

Zwolennicy tej teorii sądzą, że Paweł, pisząc Rz 7, dość wyraźnie nawiązuje do starotestamentalnej relacji o upadku pierwszego człowieka czyli mówiąc inaczej owo „ja”, którym się Paweł posługuje w Rz 7 odzwierciedla przeżycia pierwszego człowieka tj. Adama²⁷. Na możliwość świadomych nawiązań do Rdz 3 wskazuje przede wszystkim podobieństwo pewnych idei, a nawet całych wyrażen: szatan, przyjąwszy postać węża uwiódł pierwszą niewiastę (Rdz 3, 13)²⁸, grzech uwiódł człowieka czyniącego swoje wyznania w Rz 7, 11. W obydwu tekstach ideę uwodzenia wyraża ten sam czasownik: *eksapatan*. Wreszcie do jednego zmierzają celu, tzn. do śmierci człowieka zarówno grzech (*hamartia*) z Rdz 2, 17 jak i przykazanie (*he entole*) z Rz 7, 10 n.

Tak więc wyrażenie *ego de edzon horis nomou pote* odnosiłoby się do okresu przebywania pierwszego człowieka w raju, *nomos* zaś — to określenie zakazu spożywania określonego owocu²⁹. Wypada na koniec zauważyć, że przemawiający tu przez Pawła Adam relacjonuje przeżycia nie tyle własne co całej ludzkości, którą reprezentuje³⁰. Ta interpretacja również nie zadawała wszystkich³¹.

Większość spośród jej krytyków proponuje jako wytłumaczenie rzekomo słuszniejsze odwołanie się gnostyckiego mitu, w którym jest mowa o duchowym „ja”, które przyjmując ciało, tym samym jest skazywane na zagładę i wizja tego smutnego losu jest powodem do narzekania i lamentacji³².

²⁷ Zob. Erem Syr, Dydim SC. Teodor z Mopsw., Gennadiusz z Konstantyn., Seweryn z Gabali. Ze współczesnych J. Holtzmann, H. Lietzmann, K. Prümm, J. M. Lagrange, S. Lyonnet, J. Leenhardt, E. Käsemann.

²⁸ Zwracają na to uwagę przede wszystkim A. Feuillet, RB 56 (1950) 369; F. Leenhardt.

²⁹ Por. H. Lietzmann, *Römerbrief* 74.

³⁰ Por. S. Lyonnet, *Exegesis epistulae ad Romanos*, Roma 1961, 83. Oto znane stwierdzenie Ambrosiatera: „Sub persona sua quasi generalem agit causam”. ML 17, 58.

³¹ Por. G. Schunack, dz. cyt. 130.

³² Por. G. Schunack, dz. cyt. 131. Podobnie F. Fuchs, *Die Freiheit des Glaubens, Römer 5—8 ausgelegt*, München 1949, 66 nn.

D. WNIOSKI

Nie brak dziś autorów, którzy sądzą, że nigdy nie uzyskamy ani jednoznacznej ani zadowolającej wszystkich egzegezy tekstu Rz 7, 7—25³³. Lecz nawet sceptycy tego typu jeśli nie proponują własnych, względnie nowych rozwiązań, to przynajmniej wskazują na większe lub mniejsze prawdopodobieństwo którejś z istniejących już teorii.

Otóż wydaje się, że nie tylko statystycznie, ale i co do siły argumentów coraz więcej zwolenników zyskuje sobie interpretacja zwana teologiczną. Oto jej główne komponenty jeszcze raz przypomniane z pewnym wycienianiem, którego nie było przy pierwszym relacjonowaniu tej teorii.

1°. Paweł przemawia w imieniu całej ludzkości — a nie tylko narodu wybranego — żyjącej przed Chrystusem i poza Chrystusem. Obraz ludzkości znajdującej się w takiej sytuacji jest oczywiście dość ponury, ale nie brak w nim również barw jaśniejszych jak np. tkwiące w człowieku dążenie do tego co dobre, szlachetne, zgodne z wolą Bożą.

2°. Dwa fragmenty tekstu 7—13 i 14—25 są ze sobą powiązane w ten sposób, że część pierwsza pokazuje zjawisko dojścia człowieka dzięki Prawu do uświadomienia sobie grzechu, część druga zaś daje do zrozumienia, że przyczyna tego stanu rzeczy znajduje się nie na zewnątrz, lecz tkwi w samym człowieku.

3°. Prawo, o którym tu mowa — to dla Żydów — pozytywne Prawo Boże, dla pogan zaś głos natury, zwany inaczej sumieniem.

4°. Do wszystkich ochrzczonych i wierzących słowa Pawła można odnieść dlatego, iż żyją oni równocześnie jakby w dwu eonach: należą już, co prawda, do Chrystusa, ciążą ku przyszłości ale równocześnie pozostało w nich coś ze starego człowieka i grzesznej przeszłości (por. Gal 5, 16. 17). Ścierają się w nich ustawicznie nowy Duch i stare ciało.

5°. Choć brak dowodów na to, że Paweł odwołuje się do swoich własnych doświadczeń religijnych, to jednak za obrazem rozdarcia człowieka można się dopatrzeć wyznań osobistych nie tylko Żyda borykającego się nakazami i zakazami Prawa, lecz także chrześcijanina, który za pomocą Łaski Chrystusa zwalcza w sobie stary pochodzący pociąg do złego.

Warszawa

KS. KAZIMIERZ ROMANIUK

³³ Por. O. Kuss, *Der Römerbrief* 481.